

Déu, Jonàs i Carner¹

Carles Torner

Poeta i escriptor

HO PODEM EXPLICAR COM UN CONTE? Això era i no era, quatre segles i mig abans de Crist: en diverses tongades, durant les dècades anteriors, una part de la població israelita deportada a Babilònia havia anat tornant a Jerusalem. S'havia emprès la reconstrucció del temple, que ni de lluny no podia recordar l'esplendor del que Nabucodonosor destruï el 587 aC. Entorn de l'Esriptura, del Pentateuc, Esdres i Nehemies havien bastit una nova identitat jueva, una identitat que es volia purificada del contacte que, durant els anys d'exili, s'havia tingut amb pobles estrangers. Hi havia necessitat d'unitat i por de la dissolució, de la barreja... Es va arribar a promulgar un violentíssim decret: els jueus havien de divorciar-se de les dones estrangeres amb qui s'havien casat i havien tingut fills durant els anys d'exili. En aquest context, en resposta a la violència, sorgí la saviesa: s'escriviren entre altres els llibres de Rut i de Jonàs. Són dos bellíssims relats didàctics, dos llibres sapiencials, que els seus autors redacten en aquells anys convulsos però situant-los en els temps passats del poble d'Israel. L'un, a l'època dels Jutges, narra la vida de l'àvia estrangera del rei David, la moabita Rut. L'altre conta la història d'un antic profeta: Jonàs, fill d'Amitai —esmentat només al Segon llibre dels Reis i situat al segle VIII aC—, el profeta revoltat contra Déu quan descobreix que el seu perdó és universal, el profeta enviat com a estranger a la ciutat de Nínive. En els dos casos de Rut i de

Jonàs ens trobem amb relats savis, poètics, immarcescibles, paràboles que donen raó de la universalitat de l'amor del Senyor i la contribució dels estrangers al cor mateix de la identitat jueva.

També com un conte? Això era i no era el príncep dels poetes, Josep Carner, acabat de casar en segones núpcies amb una prestigiosa crítica literària belga, vivint a París amb altíssimes responsabilitats a l'ambaixada espanyola. Temps molt feliços si no fos la tardor de 1938: aquell setembre Alemanya havia envaït els Sudets, i mentre les multituds franceses rebien Chamberlain com un heroi de retorn de Munic, des del cos diplomàtic es tenia prou informació per a no fer-se il·lusions; Catalunya s'enfonsava en la guerra, la derrota era a tocar i s'anunciava un llarg l'exili per als fidels a la República —i aquest home, quan li ho preguntaren, afirmà precisament que el seu principal tret de caràcter era la fidelitat. Què fa Carner? La violència és a punt d'arrabassar-li-ho tot: els amics, Catalunya, la carrera diplomàtica, la vida diària, la pau. Ben aviat no hi haurà refugi, com l'home que no té on escapar de la mirada de Déu [«I si jo poc sabés com Ell destria/ al si mateix de l'ombra l'escàpol que el defuig» (II, 23-24)]. Al calaix, Carner hi té tot de materials que ha anat preparant per a un poema llarg sobre «una molt venerable llegenda», tal com ell l'anomena: la història de Jonàs. Són moltes pàgines de versos: el 1931-32, quan la carrera diplomàtica l'havia portat a Hendaia, havia concebut de fer un poema sobre Jonàs i escrit un llarg cant sobre la crida de Déu i la manera com el profeta la defuig, un cant en el qual afegeix llegenda a la llegenda i s'inventa una vida anterior del profeta Jonàs, que ja hauria fracassat en el passat per la contradicció entre les seves profecies i l'actitud massa benvolent de Déu envers els homes. Carner també té a la carpeta el bellíssim *Cant de Jonàs al ventre de la balena*, molt valorat pels amics i algun crític, que ja havia estat traduït i publicat el 1937 a la revista francesa *Mesures*. Hi té, encara, un cant sobre la sortida del ventre del cetaci, Jonàs escopit a la platja, obrint els ulls: és el cant meravellós de la descoberta de la bellesa del Líban per part d'algué que ha tornat a néixer, un cant que s'estima molt perquè li porta bons records: el va escriure essent a l'ambaixada de Beirut els anys 1935-36, quan trepitjà en diverses excursions i viatges els paisatges

“ Proposo llegir així el *Nabí*: un llarg poema sapiencial en resposta a la violència, i que es planteja precisament com respondre-hi.

mateixos que hauria trepitjat el profeta Jonàs camí de Nínive. Té aquests tres cants damunt la taula. Se sent al cim de la seva capacitat d'artista de la paraula. Tot —el matrimoni nou, el reconeixement com a escriptor, la lucidesa intel·lectual, la carrera diplomàtica—, tot l'empeny cap a un futur que la guerra avorta en sec, sense retorn. Xoc de vida: xoc verbal. Davant la violència, Carner respon. I ho fa amb una energia, una saviesa i una esplendor verbal tals que en poques setmanes van donar a llum més de mil tres-cents versos, els deu cants del que avui tothom reconeixeria com un dels més grans poemes europeus del segle xx... si no fos que la violència triomfà.

Proposo llegir així el *Nabí*: un llarg poema sapiencial en resposta a la violència, i que es planteja precisament com respondre-hi. Inspirat en l'antiga saviesa del poble d'Israel, que descobrí la universalitat de l'amor de Déu en resposta a les tendències més xenòfobes que travessaren la Jerusalem de després de l'exili a Babilònia. Una resposta al mal, doncs, inspirada en una altra resposta, antiga, profètica, espiritual, jueva —i per a Carner cristiana. En la frontissa tràgica del final de la Guerra Civil i l'inici de la Segona Guerra Mundial, un dels més grans poetes europeus d'aquell moment escriu *Nabí*, el gran poema de la resposta de la consciència humana a Déu, confrontats tots dos a un poder irat, opulent, mentider i guerrer.

El subjecte convocat

Lluny de les imatges estantisses de la identitat jueva o cristiana, el poema posa en joc d'una manera brillant una doble evolució: la del subjecte que parla amb Déu i la de la imatge de Déu que es transforma. Ho resseguirem llargament. Som davant els estadis progressius d'un diàleg entre la consciència i la imatge de Déu que, revelada per

l'experiència, pren forma en aquesta consciència. Diàleg en el qual la imatge de Déu convoca el subjecte (convoca la seva veu, el posa en viatge, el fa canviar al llarg del camí i el fa ser testimoni del que encara no coneix: els crims de Nínive). Diàleg en el qual, per la seva recerca, el subjecte va fent a miques una rere l'altra les imatges de Déu fins a l'admirable cant X. Caldria resseguir un a un els deu cants per destriar la riquesa de matisos amb què evoluciona la identitat de Jonàs al *Nabí*. En això, la tradició dels profetes, la saviesa bíblica i la filosofia personalista coincideixen: un mateix com un altre. El si mateix sorgeix en diàleg, una identitat personal que no és lineal sinó que va canviant de resposta en resposta.

El cant I, en la vida passada de Jonàs com a profeta, que Carner afegeix al relat bíblic, la primera arribada de la Veu amb majúscula provoca un canvi radical de vida en Jonàs:

«Fui arrencat al bàndol
de l'honorada gent.
“Sigues rebuig”, digué la Veu, “Sigues escàndol
per a virtuts corcades en l'acontentament.
Dels bandejats la vida t'és prou bona;
per viaranys sense roderes aniràs;
a qui t'haurà parlat dirà la seva dona:
“Amb aquest home et fas?”» (I, 88-95)

Tirada que acaba definint amb precisió aquesta primera imatge del Déu que parla a Jonàs: «vindré com terratrèmol o com gopada fosca/ perquè Jo sóc, jo sol, Iahvè.» (I, 102-103) Servir aquesta imatge de Déu va dur Jonàs, en el passat, al fracàs. La referència a Elies és clara. Elies, fugitiu, de la cova estant veié l'incendi, el terratrèmol i l'huracà —antigues imatges del Déu poderós que ell havia servit en el seu combat contra els profetes de Baal—, però, sol i poruc, ja no reconegué el seu Déu en aquestes imatges de destrucció. Si Déu no té la potència d'antany... Moments de crisi espiritual, nit de l'ànima, conversió. El Jonàs de Carner, però, encara és lluny de reconèixer el seu Iahvè en el silenci subtil d'una brisa lleugera, com fa Elies al capdavall

Al llarg del cant VIII el combat dialèctic amb Déu es manté, perquè Jonàs es resisteix amb tots els seus mitjans a la progressiva revelació d'un Déu compassiu i benigne, lent per al càstig i ric en l'amor. Només després de la disputa aferrissada entre Jonàs i el Senyor, per primera vegada, el profeta entendrà que no es tracta de seguir una Veu exterior que retruny i trasbalsa sinó d'escoltar una veu interior.

del tràngol (1r Re 19,11-12). Per a arribar-hi, al Jonàs de Carner li caldrà recórrer els deu cants del poema.

La nova aventura comença al cinquè vers del primer cant, quan la identitat de Jonàs es posa en moviment en ser enviat per Déu altra vegada, després d'anys d'haver deixat d'exercir com a profeta. Una crida nova a ser instrument de Déu per a combatre el mal:

«—Vés a l'esclat de Nínive, trasbalsa cada orella,
retruny per la ciutat:
“Jo, Iavhè, sé la vostra malvestat:
de tant de pes la meva destra s'ha cansat.”» (I, 5-8)

Davant la nova crida, Jonàs no obeeix: rememora els seus greuges davant de Déu, els seus antics fracassos com a profeta, pronostica un nou desastre si anés a Nínive amb el missatge rebut i es troba, al final del primer cant, amb una nova presència de Déu, una presència inesperada, paradoxal: l'absència, el silenci. «Sembla partida/ aquella Veu que el manament em féu./ Potser m'oblida/ Déu.» Déu no hi insisteix, i Jonàs pretén ser lliure de la crida als versos finals del primer cant:

(...) «¿Sóc alliberat,
o bé la Veu roman entre les fulles
a punt de repetir la seva voluntat?
Semblen quietes les muntanyes.

Tot en son lloc, ni un branquilló malmès.
I total sento un murmurí de canyes...
un borinot... no res.» (II, 197-203)

De fet, la Veu no tornarà a deixar-se escoltar fins al cant V. ¿Com s'entén el silenci de Déu, pensa Jonàs, si el crim segueix triomfant a Nínive? Branquilló, canyes, borinot... Un dels trets més bells de *Nabí* és l'esforç de Jonàs de llegir la voluntat de Déu en el paisatge, en cada detall de la natura. Tot el cant II és el de la solitud del pensament que es rosega, argumenta i desfà arguments —«més que el brogit la quietud eixorda:/tot cor és ple de veus»— per justificar la negativa a acceptar l'encàrrec del Senyor. De dia el sol, de nit els estels li recorden quina missió defuig:

«I en l'endemig és cert que munta
a Nínive el pecat. El sol mateix
demana quan traspunta:
—¿Cal veure encara la iniquitat que creix?—
I la nit bella i l'estelada clara
diuen, en llur estesa de repòs;
—¿Hem de cobrir de pietat encara
un son sense perill i sense plors?—» (II, 36-43)

En canvi, tot i que reconeix el crim que és a l'origen de la seva disputa amb Iahvè, no aconsegueix llegir els signes de la presència de Déu com havia fet en la seva vida anterior de profeta:

«Temps era temps sabia
als matins si Tu m'eres avinent;
i la fullada, a l'hora foscant tota lleugera,
em deia: —Déu està content—;
(...)
Cada fulla es movia a ta alenada,
cada silenci era un lloc religiós,
en cada flor sentia que hi era ta mirada
d'abans que el temps no fos.» (II, 84-87; 91-94)

“
”

El cant IV del *Nabí* pot ser llegit com un poema místic a la manera carneriana: conta al lector la comunicació íntima amb Déu, la profunda alegria d'aquesta intimitat, i això inclou el bon humor de saber fer broma sobre el llenguatge emprat i pel que fa a la pròpia sort de viure en les entranyes del Senyor. Ai, per què costa tant de deixar-se amarar per la bondat de Carner? Per què ens resistim a compartir la seva alegria?

Ara, però, Jonàs rememora alhora, com els tres fils d'una trena, els crims de Nínive, la missió que refusa i l'absència de Déu. Desitja que Déu l'hagi oblidat. I s'embarca al port de Jaffa. El cant III és el de la tempesta, que acaba quan els mariners llancen Jonàs per la borda, i el cant IV és el de Jonàs al ventre del gran peix. Dues manifestacions de Déu: la tempesta, el peix com a refugi. Però dues manifestacions sense paraules. Només al cinquè cant, renascut, Jonàs escoltarà de nou la veu, després d'un últim desig de quedar-se a viure a la platja on l'ha escopit el gran peix:

«—Ací —vaig dir— jo restaria
com l'arbre, com el roc-. Però la Veu vingué:
—Vés a l'esclat de Nínive, Jonàs, no passis dia:
plegats, tu arribaràs i Jo diré—.» (V, 30-33)

Ara sí que tota la natura és parladora. Jonàs llegeix clarament el que ha de fer:

«I em vaig alçar. Del roc l'ardència,
del pi l'aroma m'ignoraven el posat.
S'esvaïa tot tracte del lloc amb ma presència
com si ja hagués pres comiat.
Son gust d'embadalir perdia la mar blava;
mudà el jaient un núvol com si l'esquena em des,

sentia l'aire que es desficiava
i la mota de pols em deia: —Vés—.» (V, 33-41)

Jonàs camina sense pausa fins que, ferit i exhaust del camí, a les envistes de Nínive, proclama el seu missatge: falten quaranta dies perquè la ciutat sigui enderrocada per l'ira de Déu. ¿Ha canviat ja la imatge del Déu de Jonàs? No pas: en entrar a la ciutat, en el cant VI, una antiga sacerdotessa de l'Alba dialoga amb el profeta i reconeix bé quin Déu serveix (i que per a algun lector pot remetre a la imatge de l'exèrcit franquista alçat contra la República):

«¿O sou el foll que el càstig nou celebra
per a un país poblat de gent i verd
i parla d'un sol déu —i trem de febre,
ple del tuf miserable del desert? (...)
Déu que vol castigar, mai no destria,
ell perd l'estol, arrasa la ciutat;
mentre que l'home en son camí es doldria
fins del gemec d'un ca oblidat.
¿Què cerca a sotragades
aquest déu cellaadust?» (VI, 53-37; 66-71)

El profeta perplex

En el cant VII s'esdevé l'enfrontament entre la paraula de Iahvè pronunciada per Jonàs i la ciutat de Nínive. Jonàs hi és víctima de la seva paradoxa: voler combatre la destrucció amb més destrucció encara, oposar la guerra a la guerra, enfrontar els crims de Nínive anunciant un Déu capaç d'anorrear una ciutat. En cada detall de la seva posada en escena, Carner posa en relleu el contrast entre la imatge que Jonàs té d'ell mateix i la manera com el veuen els ninivites. Jonàs s'ha identificat del tot amb el seu missatge: «Sóc un avís, com la llum groga que s'encela/ quan sobre el camp curull la pedregada ve.» Un avís: una amenaça; i contra el que ell esperava, la gent l'escolta i l'obeeix:

I els anants i vinents cregueren ma paraula
 perquè Iahvè era en mi,
 i oblidaren llur llit i llur taula
 i els féu basarda de robar i d'occir. (VII, 39-42)

La paradoxa ja és heretada del llibre bíblic: Jonàs és un profeta que no s'adreça als jueus. No s'adreça, doncs, als qui coneixen Iahvè, sinó a una altra cultura. La seva força no rau tant a saber donar un nou sentit a les tradicions jueves o als textos antics que funden Israel, sinó en una pedagogia que fa visible als ninivites que la seva dea Ístar reposa sobre el crim. El cap de la guàrdia del rei reconeix Jonàs no pas com a profeta de Iahvè sinó com a portaveu de les víctimes:

«Però qui ve miseriós d'un llarg viatge,
 colrat pel sol, esparracat pels vents,
 sense més arma que l'esguard salvatge
 ni més cabal que un barboteig de nous accents,
 bé pot portar un missatge
 no pas de l'or i el flam dels nostres déus ardents,
 sinó de la meitat del món que s'angunia
 i passa fam i fred, horror i malaltia,
 i que potser té déus encara més potents.» (VII, 61-69)

I tot seguit, quan Jonàs és davant del tron del rei, es fa evident la paradoxa. El reben com un estranger i es produeix, com en tants encontres interculturals, un malentès: Jonàs proclama Iahvè i la seva superioritat sobre Ístar —i ràpidament interpretarà així el seu triomf i esperarà que el càstig diví sancioni la seva bona feina de profeta— però el rei escolta una altra cosa. S'adona que la paraula de Iahvè, en boca de Jonàs, està aixecant el vel que ocultava la violència. Allò que es revela al rei és la sang dels crims que ha comès en nom d'Ístar. Jonàs clama al seu davant:

«Iahvè, Iahvè! Tot quant vindrà al sentit
 és la promesa fina o el rastre esmorteït

d'un Déu, d'un pare igual, Senyor de meravelles.
 Ístar, com totes elles,
 de l'ombra inicial ha eixit
 on Ell posà, durant un surt de ses parpelles,
 el capciró del dit. —
 Mireu si no del bell jardí damunt la flaire! —
 Era a l'hora foscant,
 i ensems que un gran voltor feia ròdols per l'aire
 muntà fins a la dea un núvol rondinaire
 i caigué sang del centelleig distant.» (VII, 101-112)

La imatge de la sang fa que el rei deixi de banda els màgics de la cort i es centri en el testimoniatge de Jonàs. Baixa del tron, es despulla de les vestidures reials i fa una vibrant confessió:

«—He caminat com en follia,
 m'han pres com una febre les vanes lluïssors;
 i ara bada mos ulls aquest parlar raspós
 i entenc de mon irat poder la llebrosia.
 I em tornen les tenebres i el pensament amarg
 i aquella pietat, que creia d'alma esclava,
 de quan, infant, per primer cop amb el meu arc
 vaig aterrar l'ocell que per la llum volava.
 Oh, Déu, dóna'm consol!» (VII, 155-163)

Rememora, doncs, la pietat infantil i descobreix Iahvè com un déu que fa costat a les víctimes. El rei encadena llavors, una rere l'altra, la renúncia als crims, la confessió pública i la penitència, per a la més gran perplexitat de Jonàs quan escolta com el rei diu:

(...) «Iahvè féu pacte amb el nafrat i amb el mesquí,
 i al desdonat es gira.
 ¿Qui sap si un plor d'amor faria decandir
 la foguerada de sa ira?
 —I el rei i el poble en pietat i por sagrada,
 de la desesperança i el dol en l'entreforc,
 escolliren el dol, ple d'estelada—

l'ànima en Déu apaivagada
com doll de torrentera que va esplaiant-se al gorg.» (VII, 221-229)

S'està revelant a Jonàs un Déu compassiu. El profeta perplex s'enfronta a Iahvè i li ho retreu: «—¿Per què t'has compadit altra vegada,/ Iahvè, que encara portes l'ínic en ta abraçada,/ aviciat com un nadó?» (VIII, 21-23). A diferència del poble de Nínive que, en un vers bellíssim («de la desesperança i el dol en l'entreforc»), havia triat el dol, Jonàs tria la desesperança:

(...) mon cor es va estremir de l'íntima resposta:
—És que l'ira t'escau?—
Com l'infant engrunyit que es desatansa
del mot suau,
vaig partir de l'indret de ma recança
per un camí sense aigua ni cap ombratge verd,
el de la penitència i la desesperança,
car totes dues menen al desert. (VIII, 42-49)

No és encara l'última resistència de Jonàs, encara hem de passar per dos greus enfrontaments amb Déu, però al cant següent s'esdevé la doble descoberta: Déu és compassiu i és íntim. Al llarg del cant VIII el combat dialèctic amb Déu es manté, perquè Jonàs es resisteix amb tots els seus mitjans a la progressiva revelació d'un Déu compassiu i benigne, lent per al càstig i ric en l'amor. Només després de la disputa aferrissada entre Jonàs i el Senyor, per primera vegada, el profeta entendreà que no es tracta de seguir una Veu exterior que re-
truny i trasbalsa sinó d'escoltar una veu interior:

«I en cessant Iahvè jo capia
que Ell no havia parlat des d'un ròdol tot clar
del cel, sinó de dins de mi, que l'ofenia.
En el nostre esperit, on ningú no el destria,
al dellà de cent cambres Déu nia;
i l'home de sa casa s'ajeu en el llindar
com un servent, com un ca.» (VIII, 131-137)

Com una música

En el cant IX, en una escena que Carner també inventa afegint-la al relat bíblic, emergeix en la consciència de Jonàs una nova imatge de Déu, amb claredat. Perquè, malgrat la disputa en la qual s'han imposat les raons de Déu, en el fons Jonàs encara no ha assumit què significa renunciar a la violència. Per això reacciona brutalment quan es troba amb un foraster la veu del qual és «afectada de», cínica, un home que es riu de la seva fe. Jonàs es cansa de discutir-hi i, al final de la conversa, s'indigna quan el «grec» es burla de Déu:

«—Tinc gran dubtança
que sigui qui tant és i tan opac s'atansa.
Mentre jo visc, vejam, ¿què fa?
No en tinc esment ni en sé les noves.
No hi val recórrer els cims, entrar a les coves.
Si viu, aquí té un cingle: que em faci rodolar.» (IX, 70-75)

Jonàs, com si oblidés tot el camí que ha fet, es deixa endur per la provocació i estimba el grec cingle avall. Ho fa amb resolució, com si hi estigués obligat per tal de salvar la seva fe. I l'assassinat comès el porta al límit, a l'abisme. Sent llavors una veu que no sabem si és exterior o interior, només sabem que es deixa sentir com una música:

«I clarament, com una música sentia:
—Cap flastomia
com negar que Déu és perdó.» (IX, 103-104)

I, ara sí, s'esdevé la conversió, no per cap imposició exterior d'una Veu majúscula, ni per cap raonament fruit de la disputa interior amb Déu, sinó perquè Jonàs se sent perdonat quan s'adona que sap llegir la promesa de Déu escrita al cel, i es prosterna en silenci:

«Llavors, negat al fons de més gran fondalada
que no l'occit, el cap alçava com

si no gosés; i en veure escrita en l'estelada
 una promesa per pietat transpuntada,
 a rossegos per terra vaig adorar son nom.» (IX, 120-124)

Dins el ventre d'un peix

El cant X és un cim. Jonàs, «en la blancor de sa vellesa», contempla la seva vida i en llegeix el significat. Aquí Carner interpreta el relat bíblic a la llum dels evangelis, a partir d'una brillant inversió: Jonàs profetitza les paraules futures que dirà Jesús referint-se a ell mateix. Primer s'adreça a Adam, descabdellant les generacions i anunciant-li que de la seva descendència naixerà el Crist:

«un Fill teu s'alçarà del penyal on dormia
 sense cap senyal de dissorts,
 no pas desfet en pols i cendra,
 d'alba encerclat per on la mort el volgué prendre
 i primer nat dels morts.» (X, 56-60)

La imatge de Déu que Jonàs ha assolit a través de les proves que ha enfrontat al llarg de la seva vida és nítida: «Car Déu tothora crea i l'univers allarga», «Perquè Déu lleva/ només vivents i desconeix la llei mortal», «És fent presents com Déu augmenta sa riquesa,/ Ell sa promesa eixampla més que el vivent sa fe.»

Llavors ve la profecia en mirall: Jonàs anuncia que Jesús es referirà a la seva pròpia aventura quan vulgui explicar als seus deixebles que ha de morir i ressuscitar:

«dia vindrà que amb gent al volt aplegadissa,
 sospiri, las de llur demanadissa:
 “Oh conradors de pobres pedregars,
 oh pescadors de xarxa vella!
 Ans no passeu del món, hi haurà una meravella:
 jo us donaré el miracle de Jonàs.”» (X, 74-79)

Jonàs assumeix que tot el que ha viscut, la por i la fugida, la disputa amb Déu i els tres dies al ventre del gran peix, les successives crisis espirituals, tot plegat no és res més que una paràbola. Paràbola d'un esdeveniment futur que anorrearà, ara sí, la violència, fent que s'acompleixi la promesa de la pau. Com les paraules de Jonàs, els versos de Carner són també un gest de confiança: que el que està vivint en el destret de la guerra sigui paràbola per a una resurrecció futura. Vell, Jonàs assumeix que la seva vida ha de ser interpretada com un anunci de la mort i resurrecció del Crist, i la profetitza:

«Car Ell, per conhortar les nostres agonies
i ungir-nos en la pau dels averanys complerts,
dins de la gola de la mort viurà tres dies,
alliberat el dia terç.» (X, 80-83)

Prou sabem que els evangelistes van escriure per donar raó del Crist, que els evangelis són redactats des de la perspectiva dels testimonis de la resurrecció. També el *Nabi* de Carner. De manera que, invertint la temporalitat com fan els profetes, anticipant el futur, el seu nabi és capaç de llegir la pròpia vida a la llum del Crist ressuscitat. Aquests jocs temporals, servits per la fluïdesa dels versos, donen a la veu de Jonàs la llibertat d'anar amunt i avall per les generacions des d'Adam fins a Jesús i situar-se a mig camí, com una baula. Inversió paradoxal: Jonàs (el profeta que dubta, el que fuig, l'agressiu, el venjatiu...), en la seva aventura, és imatge del Crist. Ha viscut, doncs, totes les etapes d'un trajecte: subjecte convocat per la crida, veu íntima del Déu compassiu que parla des del cor, identificació de la pròpia experiència espiritual amb el Crist. La mort i resurrecció de Jesús dona, des del futur, sentit al seu viatge interior.

Des d'aquesta clau hermenèutica, podem tornar ara al cant IV, que Carner —en aquella tardor de 1938 que moria la República i s'acostava a Europa la Segona Guerra Mundial— encara va titular, distingint-lo de la resta, «Cant de Jonàs al si de la balena.» A la Bíblia, el segon capítol del llibre de Jonàs és un salm d'acció de gràcies. Tot indica que el redactor va aprofitar algun salm disponible i el va repro-

duir en aquest lloc. Un salm, doncs, que s'adreça a Déu en segona persona: «Des de l'entranya de la mort/ he cridat auxili,/ i tu, Senyor, has escoltat el meu clam» (Jo 2,3). Al *Nabí*, el salm ha estat substituït per un càntic que, pel seu to i per la seva forma mètrica (l'única regular en tot el llibre), es distingeix del conjunt del poema.

Amb els versos d'aquest extraordinari cant IV entre les mans, Carner llança un guant al lector, l'obliga a optar, i ho fa amb una bondat i una ironia immenses:

«Ja só dins una gola més negra, millor cosa;
i crec, dins el ventre d'un peix.» (IV, 3-4)

«Crec» en un doble sentit: el d'obediència a Déu i el de la fe confiada. Aquí la veu del profeta parla de manera ben diferent al salmista que proclama, parlant al Senyor de tu, la seva confiança en el Déu que l'acull —un Déu que, des del temple llunyà, ha escoltat la veu que pregava i ha salvat el pobre Jonàs de la fossa marina. L'opció de Carner és radical: el ventre mateix és el temple. És el lloc de la comunicació íntima amb Déu. Carner necessita la figuració del poema —el gran peix— per a dir la seva fe: només pot creure des del seu ventre. El vers és una aresta que migparteix dos vessants de lectura. Si el lector entén aquest vers des de l'atestació —Carner hi diu: «I crec»—, tota la lectura del Nabí llisca cap a la recerca de Déu, de la universalitat del seu perdó, de la manera de combatre la violència mitjançant la poesia, a la llum de la saviesa bíblica. És el vessant pietós del poema. Si el lector s'inclina cap a l'altre vessant de la teulada, que és la sospita —Carner hi diu: «Només puc creure des del ventre del peix, és a dir, des la figuració del poema»—, la lectura pot lliscar, com s'esdevingué en Ferrater, cap a una molt erudita i brillant indagació sobre les racionalitzacions de Déu, els límits del llenguatge poètic enfrontat a la seva recerca o el contingut merament narratiu de la vida de Jonàs. És el poema en el seu vessant descregut.

El secret, per a mi, seria una tercera opció: no lliscar. Saber mantenir l'equilibri al caire de l'aresta. Viure, ardits i en equilibri, dins l'impossible (IV, 30). Entre atestació i sospita, respirar amb el poema.

No hi ha dubte que aquesta tercera opció de lectura és, si més no, l'opció d'escriptura de Carner, perquè només aquesta intenció pot explicar la mesuradíssima ambigüïtat del poema, la finesa amb què construeix l'aresta atestació-sospita de cap a cap de *Nabí*. Potser perquè només provocant aquesta tensió en el seu interior podia Carner, des del seu present històric, entroncar amb les arrels de la saviesa bíblica.

Des del caire de l'aresta, el cant IV del *Nabí* pot ser llegit com un poema místic a la manera carneriana: conta al lector la comunicació íntima amb Déu, la profunda alegria d'aquesta intimitat, i això inclou el bon humor de saber fer broma sobre el llenguatge emprat i pel que fa a la pròpia sort de viure en les entranyes del Senyor. Ai, per què costa tant de deixar-se amarar per la bondat de Carner? Per què ens resistim a compartir la seva alegria?

«Ja s'ha acabat, d'una bocada a l'embranchida,
ma petitesa, mon esglai.
Re no em distreu, dubte no m'heu, desig no em crida.
Déu és el meu únic esplai.» (IV, 5-8)

És el cant místic d'un renaixement espiritual, proclamat des de l'abisme de la violència, que havia provocat en Jonàs el desig de fugir de la crida del Senyor. Tan confiat s'ha tornat ara el profeta que, en el destret, sap reconèixer que Déu és joganer:

«Déu juga. Déu ens tira lluny i mai no ens llença.
Canto son nom amb veu igual,
orb, doblegat, com esperant una naixença
dins la cavorca sepulcral.» (IV, 13-16)

Una confiança bíblica:

«Ell en l'abis de tot sement mon cos embarca
perquè hi reneixi per a Ell.
I jo hi só refiat com Noè en la seva arca
i Moisès en el cistell.» (IV, 21-24)

Tanta confiança que, mirant de reüll els seus lectors futurs amb el somriure a la boca, Carner els repta:

«I si el meu seny es priva de signes il·lusoris
dins l'impossible visc ardit.
I un dia, en llur follia, els savis hiperboris
diran que aquest peix no ha existit.» (IV, 29-32)

Sembla que Carner, com el Jonàs que sabia anticipar l'esdevenidor, faci companyia als seus lectors futurs i ens digui: dia vindrà, el bon Ferrater dirà que tot plegat és una lectura freudiana de la Bíblia i una objectivació del símbol poètic. I vindrà un altre que dirà que el meu *Nabí* —i el mateix *Llibre de Jonàs!*— han de ser entesos segons els contextos històrics i culturals en què varen ser escrits. Una mica d'humilitat! Tots s'esforçaran a llegir que el peix és només una metàfora de la intimitat amb Déu, en comptes de saber dir senzillament que el meu vers vol ser testimoni de la vivència de l'impossible, oberta, oferta al lector. Una mica d'ironia, amics! ¿Tan difícil és saber que cal parlar de Déu novament, a cada generació, en paràboles? Benvinguts a la confiança:

«Sense l'angoixa ni la càrrega dels dies
com el no nat sóc a redós.» (IV, 27-28)

Refiat en el renaixement, perquè n'ha fet experiència personal en el cant IV, el Jonàs ancià pot donar forma als versos finals del *Nabí* a la imatge definitiva de Déu tal com se li ha anat revelant; una imatge maternal, amorosa més enllà i tot de la justícia. Heus ací la icona:

«i en qui s'adiu a la dolçor nocturna,
un pensament de pietat llampurna
com un estel que cau.
(...)
—Morir per a la nova naixó, clara delícia!

Només amor esdevindrà l'home rebel.
 Car ultrapassaràs del Pare la justícia,
 oh maternal condícia
 del brossat, de les pomes i la mel!» (X, 106-108; 122-126)

Una profecia autoacomplerta

Tan aviat com va haver enllestit el poema, Carner va trametre el seu *Jonàs* a Armand Obiols, que en va preparar una edició a càrrec de la Institució de les Lletres Catalanes. El text ja era en galerades, amb il·lustracions d'Enric-Cristòfol Ricart, quan les tropes franquistes van entrar a Barcelona el gener del 1939 i la violència va avortar la publicació.

Vingué l'exili. Mèxic obrí els braços a Carner i el poeta, agraït, empenqué la traducció al castellà del seu poema magne, que presentava així als seus lectors americans: «En aquel otoño parisiense (de 1938), escribí prácticamente todo mi poema, fiel a mi nativa lengua catalana, contra la cual se encarniza hoy una Nínive pigmea. En 1939, ya entre estos nobles valedores mexicanos, vertí mi poema a la lengua castellana, con fines como de más acercada plática. Siguen en el mundo la opresión del espíritu y los amagos soterraños; pero yo prefiero ser anacrónico y, como el niño dormido que cantó el poeta, sonreír a lo que descubro con cerrados ojos.» De manera que la primera edició del poema és la que es publicà el 1940 a l'editorial Séneca de Mèxic D.F., en castellà.

Va ser un autoacompliment de profecia? El profeta de la universalitat de l'amor de Déu va ser passat pel sedàs de la universalitat de la traducció, i el recorregut del poema cap als seus lectors catalans va fer una marrada de la qual, gràcies al geni de Carner, sortí beneficiat. Perquè en el procés de la traducció castellana sorgiren, de retop, alguns dels millors versos catalans del poema. Fins ara he citat en tot moment la versió definitiva tal com va ser recollida en l'edició de la poesia completa de Carner del 1957. Amb una excepció; en traduir l'últim vers de la segona quarteta del cant de Jonàs al ventre de la

balena —«Déu és el meu únic esplai—, Carner, juga que jugaràs amb el ritme i la rima i anant i venint entre les dues llengües, assoleix un vers extraordinari: «Mi único espacio es Dios.»

Vers que potencia radicalment la figura del ventre del gran peix com a imatge de la intimitat amb Déu. En la versió catalana queda així, després de passar pel filtre de la traducció castellana:

«Re no em distreu, dubte no m'heu, desig no em crida:
Déu és el meu únic espai.» (IV, 7-8)

El caire de l'aresta era doncs un vers lluminós com una fletxa.

De Mèxic estant, havent agafat distància sobre el poema i podent rellegir-ne la significació, Carner afegeix també al seu *Jonàs* inicial, en la versió castellana, entre altres, una tirada de versos que en sintetitzen el sentit, i que reproduirà a la primera edició catalana de *Nabí*, feta per les Edicions de la Revista *Catalunya*, a Buenos Aires, el 1941. El «pensament de pietat» dels últims versos és eixamplat com a «pensament de Déu» que arriba a l'home a través d'altres coses, de signes que han de ser llegits amb els ulls de la fe: un raig del sol que travessa les fulles d'una parra, la brisa suau (imatge del Déu compassiu per a Elies) de la marinada, el cantar d'una font, el refugi d'ombra d'una roca:

«i en qui s'adiu a la dolçor nocturna,
un pensament de pietat llampurna
com un estel que cau.
—Salta en mon cor com un infant al raig del dia,
oh pensament de Déu,
tu que ajustes els plecs de l'alegria
i fas com amb un cant el nostre dol més breu.
Oh jaç, oh font que corre, oh tast de marinada,
ull d'or mirant per les esclatxes del parral,
i, a l'hora que estavella la calda empolegada,
ombra segura d'un penyal.
Car tot a cosa, tret de Déu, és fugissera.
¿Qui dirà mai ses menes d'eternes resplandors

en parla forastera
 i amb llavi farfallós?
 Adéu, però, grans grapes de càstig i avarícia!» (X, 106-121)

Des de l'exili mexicà, Carner sintetiza tot el trajecte espiritual. Reconeix la figura del primer Jonàs, que l'havia acompanyat vuit anys abans a Hendaia i que, incapaç d'interpretar el mal del món, «farfallava com un que no té seny» (I, 79); reconeix també la figura del Jonàs sortit del ventre del gran peix, que l'havia acompanyat en les excursions pel Liban, caminant cap a Nínive per adreçar-li un avís «en parla forastera». Acull el profeta escandalós que va ser de jove, i el profeta adult que gosà amenaçar la gran ciutat de Nínive, i reconeix que també a través d'ells havien estat dites al món les «eternes resplendors» de Déu. Les reconeix i —tot i que acomiada definitivament la imatge del Déu castigador— s'hi reconcilia clarament en un dels últims versos del *Nabí*: «Només amor esdevindrà l'home rebel.» (X, 123)

NOTA

1. Aquest article és deutor del pròleg de Gabriel Ferrater a *Nabí* i de les introduccions a la història del text que Jaume Coll fa a les edicions catalana i castellana del poema (Ed. 62, 1998, i Ed. Turner, 2002), de *Josep Carner: l'exili del mite* de Jaume Subirana (Ed. 62, 2000), de la conferència de Joan Ferrer «El cant X del *Nabí* de Josep Carner» i d'*Amour et justice*, de Paul Ricœur (Éd. Points, 2008)